

Osmanlı Devleti'nde Kadı ve Kaza İdaresi ile İlgili Bir Değerlendirme An Evaluation of Judges and Administration in the Ottoman Empire

Özcan YILMAZ ^{(1), (*)}

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde idari sınırların, fetihlere bağlı olarak sürekli genişlemesi yeni eyaletlerin, sancakların ve kazaların tesis edilmesine zemin hazırlamıştır. İdari birimlerin yöneticileri ve görev alanları bölgelerine göre bazı farklılıklar gösterse de aşağı yukarı ortak bir düzende yürütülmekteydi. Osmanlılarda kaduların idaresinde olan kazalar, günümüzde kaymakamların idaresinde olan ilçelere denk gelmekteydi. Kazalar, Osmanlı yönetimi altında merkezi otoriteyi koruyarak halkın refahını sağlamak için önemli bir yerleşim yeri idi. Kadılar, bu bölgelerde adli, idari ve bazen askeri görevler üstleniyordu. Kadılar, medrese eğitimi almış ve atamaları devlet tarafından yapılan görevlilerdi. Kadılar, kazalarda sadece yargı mercii değil aynı zamanda asayiş amiri, vakıfların denetçisi, belediye ve zabıta görevlilerinin de amiri konumundaydı. Kadılar; ticaret yapamaz, hediye kabul edemez ve adalete gölge düşürmemek için de yaşam tarzlarına özen göstermek zorundaydılar. Halk, şikâyetlerini kadılara iletebilir ve gerektiğinde Divan-ı Hümayuna başvurabilirdi. Kaduların görev süreleri sonunda yapılan denetimlerde, görevden alınmalarına neden olabilecek durumlar incelenirdi. Kadılar bir yerden başka bir yere ataması yapıldığında Mütlâzemet sistemine tabi tutulurlardı. Osmanlı'da kadılarla ilgili şikâyetleri araştırmak için, merkezden görevlendirilen kişilerce incelemeler yapılırdı. Kaduların görev süreleri sona erdiğinde veya belirli koşullarda, görevden alınmaları mümkün olabilirdi. Bu çalışmada, kadılık müessesesinin Osmanlı taşra teşkilatındaki yeri, işleyişi ve tayinlerinde tutulan Mütlâzemet defterleri incelenmiştir.

Keywords: Kaza, Kadı, Mevleviyet, Naib, Subaşı, Mütlâzemet

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the continuous expansion of administrative boundaries due to conquests paved the way for the establishment of new provinces, sanjaks, and kazas. Although the responsibilities and jurisdictions of the administrators of these units varied slightly depending on the region, they were generally conducted within a standardized framework. The kazas, administered by qadis, were equivalent to today's districts governed by sub-governors. Under Ottoman rule, kazas were significant settlements aimed at maintaining central authority and ensuring the welfare of the population. Qadis carried out judicial, administrative, and sometimes military duties in these regions. They were officials who received education in madrasas and were appointed by the state. In kazas, qadis not only served as judicial authorities but also acted as law enforcement officers, supervisors of waqfs, and overseers of municipal and public order officials. Qadis were prohibited from engaging in trade, accepting gifts, or adopting lifestyles that could undermine justice. The public could present their grievances to the qadis and, if necessary, appeal to the Imperial Council (Divan-ı Hümayun). At the end of their tenure, inspections were conducted to examine any issues that might lead to their dismissal. When qadis were reassigned to another location, they were subject to the Mütlâzemet system. Complaints against qadis were investigated by officials appointed from the central administration. Qadis could be dismissed at the end of their term or under specific circumstances. This study examines the role and functioning of the qadi institution within the Ottoman provincial administration, focusing particularly on the Mütlâzemet registers kept during their appointments.

Anahtar Kelimeler: District, Judge, Mevleviyet, Naib, Police chief, Mütlâzemet

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde, yapılan fetihler sonucu sınırların genişlemesiyle yeni sancaklar kurulmuştur. Sancakların artması sonucunda yeni kazalar oluşturulmuştur. Kaza, nahiye ve köylerin merkezi konumunda olup günümüzdeki ilçe kavramına karşılık gelmekteydi. Osmanlılar, uyguladıkları bu sistemle, merkezden uzak en ücra eyaletlerin taşralarında otoritesini korumuş, halkın rahat bir şekilde

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Öğr., KTO Karatay Üniversitesi
Tarih Anabilim Dalı,
ozcanyilmaz6655@gmail.com
0009 – 0003 – 1429 - 8397

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :09.11.2024

Accepted/Kabul :22.12.2024

Published/Yayımlama :31.12.2024

Cited/Atf:

Yılmaz, Ö. (2024). Osmanlı Devleti'nde Kadı ve Kaza İdaresi ile İlgili Bir Değerlendirme, *Bulanık MYO Sosyal Bilimler Dergisi* (BULSODER), 2 (2), 56-62.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nin hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

yaşamalarını sağlayarak olası haksızlıkların önüne geçmeye çalışmıştır. Bu nedenle Osmanlı'da, taşra teşkilatının temelini oluşturan kazaların idaresinde kadılık müessesesi önemli bir kurum olarak öne çıkmaktaydı (Baykara, 2022).

Osmanlı devlet bürokrasisinde kadıların atamaları titizlikle yapılırdı. Çünkü kadılar hem hukuki anlaşmazlıkları karara bağlayan makam, hem de şer'î temsilin en iyi şekilde yerine getirilmesinden sorumlu kişilerdi. Günümüzdeki kadılık, isim ve görev bakımından hâkim kavramına karşılık gelmektedir. Kadılık, Arapça'da 'kaza' kelimesinden gelmektedir. Kadılık görevi, İslamiyet öncesinde, kabilenin önde gelenleri tarafından yürütülmekte iken İslamiyet'le birlikte Kur'an esas alınarak Hz. Peygamber tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla İslamiyet'in zuhurundan sonra ilk kadı, Hz. Muhammed (sav) olmuştur. Daha sonra bu görevi sırayla gelen halifeler üstlenmiştir (Atar, 2001).

Osmanlı Devleti'nde fethedilen yeni yerlerde, hukukun icrası ve temsili için kadılar görevlendirilirdi. Osmanlı'nın ilk kadısı, Karacahisar'a¹ Osman Gazi tarafından tayin edilen Şeyh Edebalı'nın damadı ve öğrencisi olan Dursun (Tursun) Fakih'tir (Demir, 2017). Osmanlı kadısı, adli ve mülki görevleri yerine getirdiği için, diğer İslam devletlerine nazaran daha fazla yetkilere sahipti. Osmanlı ilmiye sınıfına dahil olan kadının, eğitimi ve ataması, hiyerarşik kurallar çerçevesinde yapılırdı. Aynı zamanda diğer bütün yöneticiler gibi kadılar, askeri sınıfın da üyesi idiler. Kadıların tahsili için ilk medreseler, Sultan Orhan döneminde açılrsa da tedris, ifta ve kaza mesleklerinin ayırımı, Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet, kadıların alacakları ücreti belirlemiş, aralarındaki hiyerarşik düzeni oluşturmuş, Sahn-ı Seman² medreselerini kurmuştur. Kadılar, alt kademelerdeki kazalardan birine, padişah beratı ile tayin edilerek mesleğe başlardı (Ortaylı, 2001). Padişah beratı ile tayin edilen kadılar bu atama usullerine bağlı olarak klasik Osmanlı bürokrasisinde önemli bir statü ve misyona sahiptiler.

Osmanlı tarih yazımının önemli kaynakları arasında yer alan Mülâzemet sistemi kadıların tayin sürecinde de ehemmiyet teşkil etmekteydi. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde kadılar, mesleğe başlamadan önce ismine mülâzemet adı verilen bir deneyim sürecinden geçerlerdi. Mülâzemet kadıların bir yerden başka bir yere tayin edilmeden önce, deneyim kazanmak ve kendilerini geliştirmek amacıyla tecrübeli kadıların yanında çalıştıkları bir süreçti. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin geniş sınırlara ulaşmasında ve yerleşim yeri olan kazaların mülki, adli ve askerî amiri olan kadıların eğitimi, çalışma şekilleri, atama ve görevden alınma süreçleri incelenmiştir.

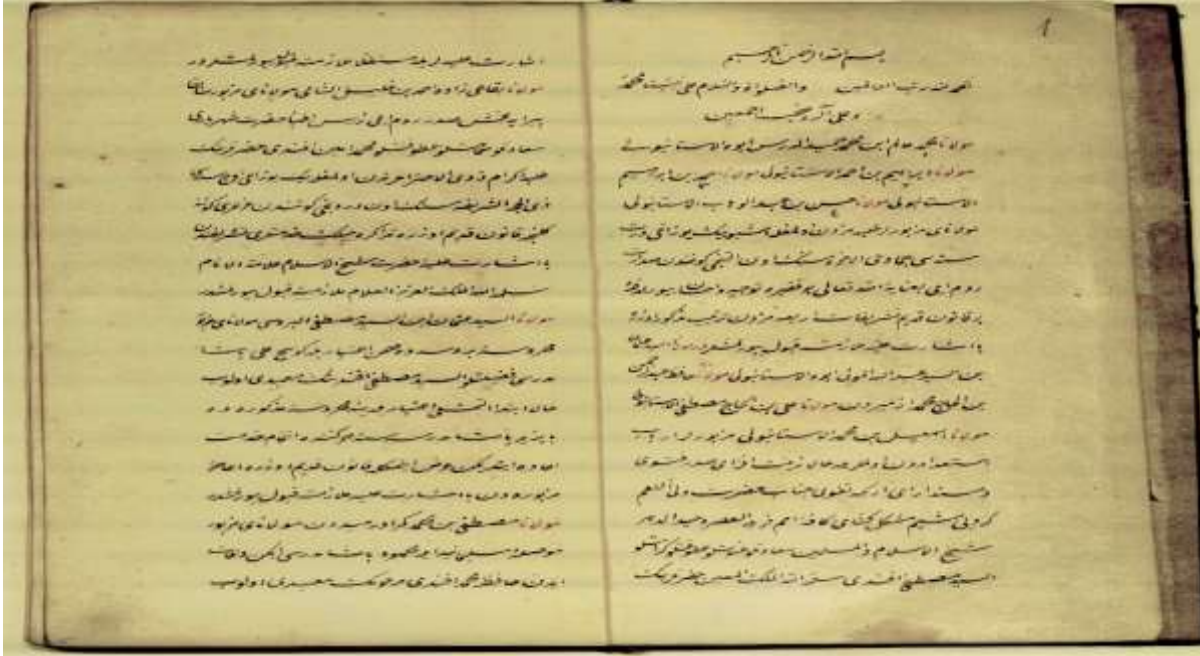
Osmanlı İdari Düzeninde Kadılık Müessesine Dair Bir Değerlendirme

Osmanlı devlet bürokrasisinde kadı olabilmek için, medreseden yüksek derece ile mezun olan Danışmendler arasından kadılık görevini isteyenler, seçimle isimleri belirlendikten sonra, büyük il merkezlerindeki kadıların yanına en az beş kişi olacak şekilde staj yapmaya giderlerdi. Burada stajını tamamlayan Danışmendler, tekrar İstanbul'a gelerek bir yıl mülâzemet sürelerini beklerlerdi. Bu süreyi tamamlayanlar, bağımsız bir kadı olarak, görev yerlerine atanırdı. Burada bir yıl veya bir yıl da uzatarak iki yıllığına kadılık görevi yaparlardı. Başka bir yere ataması yapılan kadı, atanmadan önce yine İstanbul'da bir yıl boyunca mülâzemette beklerdi. Bu mülâzemet safhası, her atamadan önce tekrarlanırdı (Erkul, 2023).

¹ Karacahisar Kalesi, Eskişehir'in güneybatısında bulunan Odunpazarı ilçesinde yer almaktadır. Bizans hakimiyetinde bulunan bu kale, 1288 yılında Osman Gazi tarafından fethedilmiştir. Osmanlı'nın ilk fethettiği kale konumundadır. Osman Gazi adına 1299 yılında burada sikke basılmış ve ilk hutbe yine bu kalede okutulmuştur (Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü).

² Sahn-ı Seman, II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) tarafından Fatih Külliyesi içerisinde 1463 yılında inşasına başlanıp 1470 yılında tamamlanan o dönemin en yüksek derecede eğitim veren kurumudur. Medrese, sekiz bölümden oluştuğu için 'sekiz bölüm' anlamına gelen 'Sahn-ı Seman' ismi verilmiştir (Unan, 2008).

Mülâzemet süresince İstanbul'da kalan kadılar, şehrin imkânlarından faydalanarak bilgilerini ve tecrübelerini artırırlardı. Kadıların bir yıllık görev sürelerinin sonunda İstanbul'a dönerek yeniden atanmayı beklemeleri, mesleklerinin doğası gereği olumlu bir etkiye sahip idi. Bu durum Osmanlı hukuk sistemindeki dinamizmi ve kontrol mekanizmasını güçlendiren önemli bir uygulamaydı. Ayrıca bu süre sınırlandırılması, rüşvet ve yolsuzluk gibi durumların önlenmesine de yardımcı olmaktadır. Kadı, yerel yöneticilerle veya halkla uzun vadeli bir ilişki kurarak gücünü kötüye kullanamazdı.

Resim-1/2: Kadı ve müderrislerin tayin kayıtlarını içeren Mülâzemet Defteri sayfaları (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan *Mülâzemet Defteri*'nin ilk iki sayfası, belirtilen konuda tipik bir örnektir:

“Bismillahirrahmanirrahim elhamdülillahi rabbil alemin vessalâtü vessalamü alâ nebiyyinâ ve alâ alihi ve sahabihi ecmain. Mevlânâ Muhammed âlim ibni Muhammed Hamid el müderris ebuhü'l

İstanbulî. Mevlânâ İbrahim bin Ahmed el İstanbulî. Mevlânâ Ahmed bin İbrahim el İstanbulî. Mevlânâ Hasan bin Abdulvahhab el İstanbulî. Mevlânâyı mezburlar teb'amızdan olmağla işbu bin yüz elli dört senesi cemadiye'l ahiresinin on altıncı gününden sadaret-i Rumili bi-inayetillahi teâlâ bu fakire inayet ve ihsan buyruldukta bir kanun-ı kadim teşrifatı erbeamızdan tertib-i tezekkür üzere bâ-işareti illiye mülâzemeti kabul buyurulmuşlardır.

Mevlânâ el Abdi Osman bin Seyyid Abdullah el Mevla ebûhü'l İstanbulî. Mevlânâ Hafız Abdurrahman bin elhac Muhammed İzmir'den Mevlânâ Ali bin elhac Mustafa İstanbulî

Mevlânâ İsmail bin Muhammed el İstanbulî mezburlar erbâbı isti'dadan olmalarıyla hâlen ziyeti efzayı sadrı fetva ve mesnedi erayı erike-i tefvi cenabı hazreti veliyinniam kâffeî ümemi feridi asrı Şeyhülislâm ol Müslimin saadetlü, inayetlü, utufetlü, kerametlü es-Seyyid Mustafa Efendi sellemehüllahü'l-mülkü muayyen hazretlerinin işareti illiyeleriyle müstakil mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Beka'i zade Ahmed bin Halil eş-Şami Mevlânâyı mezbur sâbıkan piraye-i bahş sadr Rum iki reis-i et-tebaa-ı Hazreti şehriyarı tebaa-ı kiram zevi'l-ihtramlarının olmağla bin yüz elli üç senesi Zilhicce-i şerifesinin on dördüncü gününden azilleri gününe gelince kanun-ı kadim üzere tezkirecilik hizmetleri teşrifinden bâ-işaret-i illiye-i Hazreti Şeyhülislâm âlâmeti'l-enâm sellemallahu meliki'l-azizi'l-allâm mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ es-Seyyid Osman ibni es-Seyyid Mustafa el-Berusî Mevlânâ-yı mezbur mahruse-i Beruse'de sahnı itibarıyla Ali Paşa müderrisi faziletlü es-Seyyid Mustafa Efendi'nin mu'idi olup hâlâ ibtida etmişli itibarıyla yine mahrusei mezkurede Bâyezid Paşa Medresesi'ne hizmet iade ettiği arz etmekle kanun-ı kadim üzere iade-i mezburenden bâ-işaret-i illiye-i mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Mustafa bin Muhammed mevlânâ-yı mezbur Süleymaniye Mahmut Paşa müderrisi iken vefat eden Hafız Muhammed Efendi merhumun mu'idi olup iadesinde bâ-işaret-i illiye-i mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Süleyman bin Hüseyin eş-Şami mevlânâ-yı mezbur umdetü'l-müderrisine'l-kiram saadetlü faziletlü Osman Efendi Hazretlerinin medrese-i ulema-yı Süleymaniye mu'idi olup Darülhadis Süleymaniye Medresesi'nde hesabı iade-i itmamı hizmeti iade ettiği arz etmeleriyle kanun-ı kadim üzere iade-i mezburadan bâ-işaret-i illiye-i mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Abdullah bin Muhammed İstanbulî Mevlânâyı mezbura erbâbı isti'daddan olmağla hâlâ ziyet efza-yı sadr fetva Şeyhülislam saadetlü, inayetlü, atufetlü, kerametlü es-Seyyid Mustafa Efendi Hazretlerinin işaret-i illiyeleriyle müstakil mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Bosnevî Derviş İbrahim bin Feyzullah el-Kadı Mevlânâ-yı mezbur umdetü'l-müderrisinü'l-kiram izzetlü, faziletlü Şakir Hüseyin Efendi Hazretlerinin hamse-i Süleymaniye ile Ebu Eyyüb el-Ensari Medresesi'nde mu'id olup hâlen Süleymaniye Medresesi'nde hasebi'l-âde itmamı hizmet iade ettiği arz etmeleriyle kanun-ı kadim üzere iade-i mezburadan bâ-işaret-i illiye-i mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Ebubekir bin Ali İstanbulî Mevlânâ-yı mezbur hâlen emini'l-fetva saadetlü, faziletlü Ahmed Efendi Hazretlerinin Medrese-i Süleymaniye'de müdleri olup hâlen kendülere Galata kazası inayet ve ihsan buyuruldukta hasebi'l-iade itmam-ı hizmet iade ettiği arz etmeleriyle kanun-ı kadim üzere bâ-işaret-i illiye-i mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Muhammed bin el-Hac Hüseyin Avni'den Mevlânâ-yı mezbur fahru'l-müderrisin el-kiram faziletlü Feyzullah Efendi Hazretlerinin Medrese-i Sahn'da mu'idi olup hâlen ibtidai temsili ile Ahmed Paşa bâb-ı medresesinde hasebi'l-iade itmam-ı hizmet iade ettiği arz etmeleriyle kanun-ı kadim üzere bâ-işaret-i illiye-i mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Ahmed bin Süleyman İstanbulî'den Mevlânâ-yı mezbur erbâb-ı isti'daddan olmağla hâlen ziyet efza-yı sadr fetva saadetlü, inayetlü, utufetlü, kerametlü es-Seyyid Mustafa Efendi Hazretlerinin işaret-i illiyeleriyle müstakil mülâzemeti kabul buyurulmuşdur.

Mevlânâ Mustafa bin İbrahim Mevlânâ-yı mezbur mahmiye-i Beruse'de Hazreti Emir müderrisi iken vefat eden padizade es-Seyyid Yahya Efendi merhumun mu'idi olub iadesinden bâ-işaret-i illiye-i (mülâzemeti kabul buyurulmuşdur)."

Mülâzemet sistemi, Fatih Sultan Mehmed döneminde devlet teşkilatlarına getirilen yeniliklerle birlikte ortaya çıkmış ve XVI. yüzyılda ilmiyeye çok fazla talep olması nedeniyle önem kazanmıştır (Cengiz, 2019). Artan taleplerle birlikte Mülâzemet sisteminde bazı bozulmalar olmuştur. Bu bozulmaları gidermek amacıyla 1537 yılında Rumeli Kazaskeri Ebussud Efendi sistemle ilgili düzenli bir defter tutulmasını sağlamıştır (Aykanat, 2018).

Mülâzemette bekleyen kadıların kaydının tutulduğu bu defterlere "Mülâzemet Defteri" denir. Bu defterlere tutulduğu kadıasker dönemine göre mühürleme yapılırdı. Bazı defterlerde birden fazla mühür bulunabilirdi. Bunun sebebi, defteri birden fazla kadıaskerin kullanmasıydı. Yukarıdaki arşiv kaydında da bulunan Mülâzemet Defteri sayfalarında da görüldüğü üzere; defterde kaydı yapılanların künyeleri, nereden oldukları ve hangi vesile ile mülâzemet kabul oldukları gibi bilgiler bulunurdu. Ayrıca derslere devam durumu, hocası ve hangi medreseden mezun olduğu gibi birçok bilgi de deftere kaydedilirdi. Bir nevi bu defter, kaydedilenlerin biyografisi niteliğindedir. Osmanlı ilmiye teşkilâtı için Mülâzemet Defterleri önemli bir kaynak sayılmaktadır (Yetim, 2009).

Kadılar, Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine bağlıydılar. Rumeli'de görev yapmak isteyen kadılar Rumeli kadı defterine, Anadolu'da görev yapmak isteyenler ise, Anadolu kadı defterine kaydını yaptırır ve sıraya girerlerdi. Bu kadı defterlerine, *Ruzname-i Akdiye* denirdi. Daha sonra bütün ilmiye sınıfına mensup kişilerin kaydedildiği deftere, *Tarik Defteri* adı verilmiştir. Bu deftere kadıların kaydedilmesi büyük önem arz etmektedir. Eğer bir kadının atanması, bu deftere işlenmemişse elindeki berat hükümsüz sayılırdı. Kadıların atanması, azledilmesi ve yer değiştirmesi, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri tarafından yapılırdı. XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın ortalarına kadar, 150 akçeye kadar olan kadıların atanması ve azledilmesi işlemleri, yine bu kazaskerlerin padişaha bizzat arzı ve onun onayıyla gerçekleşirdi. 150 akçe yevmiyesi olan kadılar ve "mevleviyet" ismi verilen yüksek dereceli kadılıklara atama ise, kazaskerin veziriazama bildirmesi ile ve onun da padişaha arz etmesiyle yapılırdı (Arık, 1997).

Mevleviyet ismi, XV. yüzyılın ortalarından itibaren Fatih Kanunnamesi'nde yer almış ve kullanılmaya başlanmıştır. Mevleviyet kadıları, Osmanlı'ya başkentlik etmiş Bursa, Edirne, İstanbul gibi önem arz eden büyük şehirlere atanırlardı (Unan, 2004). Bu sebeple Mevleviyet kadıları, Osmanlı taşra yönetiminin bel kemiğini oluşturan önemli yöneticilerdi. Hem yargı sistemi hem de taşradaki halk ile devlet arasındaki iletişimde kilit rol oynayarak Osmanlı Devleti'nin merkezden taşraya kadar etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde kadıların da kendi aralarında rütbe/sınıf ayrımı bulunmaktaydı. Bu rütbe/sınıf ayrımları (Boztaş ve Demir, 2014) ;

- *Kazaskerlerle bazı mümtaz eyâlet kadıları*
- *İstanbul, Muhallefât ve Evkaf kadıları*
- *Haremeyn-i muhteremeyn (Mekke ve Medine) ile birinci, ikinci ve üçüncü sınıf eyâlet kadıları*
- *Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf livâ kadıları*
- *Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf kâza kadıları*

Bu rütbe/sınıf farkları kadılar arasında maaş ve protokol açısından değerliydi.

Kadıların görevleri arasında, şer'i hükümleri icra etmek, şer'iyye kararlarını yazmak, yetimlerin mallarını muhafaza etmek, vasi ve vekil tayin etmek veya azletmek, evlilik işlemlerini yapmak ve diğer bütün hukuk işlemlerini yürütmek yer alırdı (Akgündüz, 2009). Osmanlı Devleti'nde kadılar, hukuki, idari ve sosyal alanlarda önemli görevler üstlenerek devletin taşradaki düzenini sağlamakta merkezi bir rol oynamışlardır. Onların etkinliği, Osmanlı Devleti'nin adalet ve idare mekanizmasının işleyişinde büyük önem taşımıştır.

Osmanlı Devleti'nde kadının adli görevlerinin yanı sıra idari, ilmi ve askeri görevleri de bulunmaktaydı. Şehir idaresinde beledi ve mülki idare, kati çizgilerle ayrılmadığı için kadı sadece yargı mercii değil aynı zamanda asayiş amiri, vakıfların denetçisi, belediye ve zabıta görevlilerinin de amiri konumundaydı. Kadı, bu görevleri yerine getirirken, kendisine yardımcı olan bazı görevliler bulunurdu. Çarşı ve pazarın kontrolü, narhın belirlenmesi, dini emirlerin yerine getirilip getirilmediğinin kontrolü, asayişin denetlenmesi ve vergilerin toplanması gibi işlerde kadının en büyük yardımcısı, İhtisap Ağası (Muhtesib) idi. Kadının şer'i işlerdeki yardımcısına naib denirdi. Kadı, naibleri genellikle o bölgedeki ulemadan seçer ve kendisi tayin edebilirdi. Şehrin emniyet ve asayişini ise, subaşılar sağlardı. Subaşılardan emrinde, geceleri çarşı ve pazarı bekleyen 'Ases' denilen görevliler vardı (Özçelik, 2018).

Adaletle gölge düşürmemek adına kadılar, ticaret yapmaz, hediye kabul etmez, borç alıp vermezdi. Divan-ı Hümayun'a³ başvuru hakkı tüm Osmanlı tebaasına açıktı. Payitahttan uzak taşrada yaşayanlar ise, şikâyetlerini kadıya bildirirlerdi.

Kadı, şikâyetleri defterine kaydeder ve bunlarla ilgili İstanbul'a mektup gönderirdi. Kadı tarafından toplu yapılan başvurulara *arz-ı mazhar* ismi verilirdi. Bu şikâyetlerden dolayı yazılan ve duyurulan fermanlar, *Şikâyet Defteri'ne XVII. yüzyıldan itibaren kayıt olunmaya başlanmıştır*. Bu şikâyetler genellikle, fazla vergi alınması, vergi toplama sırasında yapılan yolsuzluklar ve eşkıya faaliyetleri ile ilgiliydi. Kadıların verdiği kararlara karşı, bir istinaf ya da temyiz mahkemesi gibi Divan-ı Hümayuna başvurulabilirdi (İnalçık, 2003).

Osmanlı Devleti'nde kadılarla ilgili yapılan şikâyetleri araştırmak ve soruşturmak için, merkezden kadılar görevlendirilirdi. XV. yüzyıl sonlarına kadar bu yönde görevlendirilen kadılara *mehayif müfettişi* denirdi. XVI. yüzyıl sonlarına kadar da her eyalet ve sancakta Toprak Kadıları denen kadılar bulunur, gerekli inceleme ve soruşturmayı bu kadılar yapardı (Arık, 1999). Kadıların görevleri, genellikle görev sürelerinin sona ermesiyle biterdi. Fakat kazasker ruznamçelerinde yer alan bilgilere göre, beratsız görev yapan kadılar, gayret göstermeyen üşengeç kadılar, görevden feragat edenler, görev yerini terk edenler, belgede sahtecilik yapanlar ve halk ile geçinemeyen kadılar görevden alınmışlardı (Özçelik, 2018).

Osmanlı Devleti'nde kadılar, idari, yargı ve asayiş görevlerinde önemli rol oynamışlardır. Kadılar, yerel düzeyde hukuki anlaşmazlıkları çözmekle kalmamış, aynı zamanda şehirlerin idaresinde de önemli rol üstlenmişlerdir. Halkın adalet taleplerini karşılamak adına çalışmışlar ve merkezi otoritenin yereldeki temsilcileri olmuşlardır. Kadıların hem adalet dağıtıcı hem de yönetici olarak üstlendikleri bu çift taraflı rol, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü ve istikrarlı bir yönetim sistemine sahip olmasının temel taşlarından biriydi. Halkın günlük yaşamındaki güveni sağlamak ve merkezi otoritenin taşradaki gücünü hissettirmek açısından kadıların etkisi çok büyüktür.

Sonuç

Osmanlı'nın taşra teşkilatının temelini oluşturan kazaların idaresinden sorumlu olan kadılar, yerel hukukun temsilcileri olarak görev yapmışlardır. Bu görevlerini yerine getirirken, adil kararlar verme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Ayrıca, şehirlerin asayişinden ve idaresinden de sorumlu olmuşlardır.

Kadılar, eğitimlerini alarak ve belirli bir süre staj yaparak göreve başlamışlardır. Kadılık görevi, sadece yargıyla ilgili değil, aynı zamanda idari ve asayiş görevlerini de kapsamıştır. Kadılar, görevlerini tarafsızlık ve adalet ilkelerine bağlı kalarak yerine getirmişlerdir. Osmanlı halkı, herhangi bir adaletsizlik durumunda, kadılara başvurma hakkına sahipti. Kadılar, halkın şikâyetlerini dikkate

³ Divan-ı Hümayun, Osmanlı devlet yönetiminin en önemli ve en yüksek karar organıdır. 'Padişah Divanı' anlamını taşımaktadır. Sarayda toplanan divan, devletin önemli işlerini görüşürdü. Aynı zamanda müracaat dilekçelerine bakan yüksek mahkeme gibi de karar verirdi. Divan, XVII. yüzyıldan sonra önemini kaybetti. XIX. yüzyılda II. Mahmud'un reformlarıyla sembolik hale geldi (Mumcu, 1994).

alır ve gerektiğinde merkezi yönetimle iletişime geçerlerdi. Bu sayede, halkın adalet talepleri karşılanmış ve adaletin sağlanması için önemli bir mekanizma oluşturulmuştur.

Osmanlı devlet yapısında Mülâzemet sistemi bürokratik açıdan liyakati ve belli bir sırayı korumaya yönelik önemli bir yapıyı oluşturuyordu. Bu sistem hem eğitimli personelin yetişmesini sağlıyor hem de görevlerin belirli bir süreç ve düzen içinde dağıtılmasına imkân tanıyordu. Ayrıca, ilmiye sınıfındaki kişilerin kariyer yolculuğunda da önemli bir rol oynuyordu.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde kadılar, yerel yönetimin temel taşlarından birini oluşturmuş ve adaletin sağlanması, asayişin korunması ve idarenin yürütülmesini sağlıyordu. Kadılar, tarafsızlık, adalet ve halkın güvenini sağlama ilkelerine bağlı kalarak görevlerini yerine getirmişler ve Osmanlı Devleti'nin uzun süreli yönetiminde önemli bir rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

- T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, *Kadı ve Müderrislerin Tayin Kayıtlarını İçeren Mülâzemet Defteridir*, İstm.Mşh.Dft1.d / 274.
- Akgündüz, A. (2009), İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 14.
- Arık, F. Ş. (1999), *Osmanlılar'da Kadılık Müessesesi*, Ankara.
- Arık, F. Ş. (1997), Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 8.
- Atar, F. (2001), "Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24.
- Aykanat, M. (2018), "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinde Hâkim Adaylığı: Mülâzemet", *TAAD*, S.34.
- Baykara, T. (2022), "Kaza", *DİA*, C. 25.
- Bozatay, Ş. A. ve Demir, K. A. (2014), Osmanlı Adli Ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10).
- Cengiz, C. (2019), *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kânûnnâmeleri ve Mülâzemet Sistemi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi.
- Demir, A. (2017), Osmanlı Devleti'nde Kadılar ve Naipiler, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1.
- Erkul, F. (2023), *Osmanlı'da Kadılık*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- İnalçık, H. (2003), *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. R. Sezer), İstanbul.
- Mumcu, A. (1994), "Dîvân-ı Hümâyun", *DİA*, C. 9.
- Ortaylı, İ. (2001), Osmanlı Devleti'nde Kadı, *DİA*, C. 24.
- Özçelik, U. (2018), *Kazasker Atama Ruznâmçelerinden Anadolu Kazaskerliği 7 Numaralı Defterin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1099-1101-M.1688-1690)*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Unan, F. (2004), "Mevleviyet", *DİA*, C. 29.
- Unan, F. (2008), "Sahn-ı Semân", *DİA*, C. 35.
- Yetim, H. (2009), *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Karacahisar Kalesi (Osmanlı'nın İlk Fethettiği Kale) (Odunpazarı)*, <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-337001/karacahisar-kalesi--osmanlinin-ilk-fethettigi-kale-odun-.html>, erişim: 02 Nisan 2024.